

نگاهی گذرا به مهمترین نظامهای حقوقی جهان

پژوهشگر: حمید رضا خسروی، دبیر دپارتمان حقوق بین الملل اندیشکده روابط بین الملل

اندیشکده روابط بین الملل: دانش حقوق در جستجوی آن است که رابطه‌ها و پیوندهای انسانی را بر اساس نیازها و خواست‌های بنیادی بشر سر و سامان دهد و به صورت قاعده‌ها و ضابطه‌هایی به عرضه گذاشته و به اجراء درآورد. بنابراین، نظام حقوقی هر جامعه‌ای یعنی مجموعه قاعده‌ها و ضابطه‌هایی که در شرایط جغرافیائی و تاریخی بر اساس خواست‌ها و نیازهای اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی آن جامعه شکل می‌گیرند. مهمترین نظامهای حقوقی جهان عبارتند از:

۱. نظام حقوقی رومی - ژرمنی

نظام حقوقی رومی ژرمنی ریشه در حقوق روم باستان دارد؛ خاستگاه آن در اروپای بری یا قاره اروپاست. دو سوم مساحت دنیا با این نظام حقوقی اداره می شوند. پدیده استعمار از یک سو و داشتن جنبه های مثبت حقوقی در این نظام از سوی دیگر موجب تحمیل و اقتباس این نظام حقوقی در دیگر کشورهای جهان شده است. نظام حقوقی فرانسه روشنترین مصداق این نظام حقوقی است. ویژگیهای مهم این نظام حقوقی را می توان چنین شمارش کرد: ۱- قواعد حقوقی به وضوح، به دو دسته حقوق عمومی و حقوق خصوصی تقسیم شده و مفهوم نسبتاً روشنی از حقوق عمومی و خصوصی ارائه گردیده است. ۲- از آنجایی که قانون منبع اصلی قواعد حقوقی است و قانونگذار با تدبیر، اندیشه و مشورت، به قانونگذاری می پردازد، در نتیجه، قواعد حقوقی آن از کلیت، عمومیت و شمول برخوردارند. ۳- منابع حقوق در این نظام حقوقی به ترتیب، از این قرارند: قانون، عرف و عادت، رویه قضایی، دکترین و اصول کلی حقوقی که قانون منبع اصلی حقوق است و بقیه منابع هنگام فقدان قانون یا اجمال آن، به کار می آیند. ۴- تأکید بر منبع قانون موجب تدوین و وضع قوانین مکتوب می شود. به همین دلیل، این نظام حقوقی به « حقوق نوشته » نیز شهرت یافته است. البته همه قواعد حقوقی آن نوشته شده نیستند و عرف نانوشته نیز پس از قانون نوشته، نقش فراوان و پراهمیتی دارد. ۵. عامل اصلی گسترش افکار جدید در زمینه تجدید حیات حقوق در نظام رومی - ژرمنی دانشگاه ها بود.

۲. نظام حقوقی کامن لا

نظام حقوقی کامن لا ریشه در غلبه نورمنها بر انگلستان در سال ۱۰۶۶ میلادی، دارد؛ ولی برآمدن آن به قرن سیزدهم میلادی و دومین دوره از چهار دوره اصلی تحول حقوق انگلیس مربوط می شود که طی آن، یک نظام حقوقی جدید و مشترک برای سراسر قلمرو پادشاهی انگلیس به وجود آمد و جایگزین

عرف محلی شد. امروزه حقوق انگلستان و آمریکا و دولتهایی که تحت استعمار یا تأثیر انگلستان بوده اند با این نظام حقوقی اداره می شوند. تقریباً یک سوم مساحت جهان با این نظام حقوقی اداره می شود.

از ویژگیهای مهم این نظام حقوقی که به حقوق انگلوساکسون ها نیز شهرت دارد می توان به موارد زیر اشاره کرد: ۱- حقوق عمومی و خصوصی در این نظام وجود دارد؛ اما این تقسیم به روشنی، شناخته شده نیست و رسمیت ندارد. ۲- منابع حقوق به ترتیب، از این قرارند: آرای قضات، قانون، عرف و عادت، دکترین و عقل. ۳- از آنجایی که آرای دادگاهها منبع اصلی قواعد حقوقی هستند، قواعد حقوقی آن مانند نظام حقوقی رومی - ژرمنی، از کلیت، عمومیت و شمول برخوردار نیستند. ۴- عامل اصلی گسترش کامن لا بواسطه استعمار و پیشرفت قدرت شاهی و وجود دادگاه های سلطنتی بود. ۵- تأکید بر منبع آرای قضات یا عرف محاکم موجب شده این نظام حقوقی به « نظام حقوقی عرفی » شهرت یابد؛ اما باید توجه داشت که اولاً مقصود از عرف در این نظام، عرف قضات و دادگاههاست؛ نه عرف مردم و ثانیاً عرف بدین معنا، در نظام حقوقی کامن لا، در مرحله سوم اهمیت قرار دارد؛ حال آنکه در حقوق رومی - ژرمنی، عرف در مرحله دوم است. ثالثاً قانون در کامن لا، نقش بیشتر و مهمتری یافته؛ به گونه ای که به کارگیری عنوان حقوق نانوشته برای این نظام حقوقی، چندان مطابق واقع به نظر نمی رسد و به این دلایل نمی توان آن را حقوق عرفی نامید. تلقی کلی در نظام کامن لا این بوده که قوانین باید از طریق رویه ی قضایی و به وسیله قضات استخراج و اعلام شود و دخالت قانونگذار باید جنبه تکمیلی داشته باشد.

۳. نظام حقوقی اسلام

حقوق اسلامی مطابق و هماهنگ با فطرت و ساختار وجودی انسان و غرایز و نیازهای لا ینفک وی وضع شده است. منابع حقوق اسلامی (شرعی) عبارتند از: قرآن، سنت، اجماع، عقل و قیاس. نظام حقوقی اسلام نظامی الهی است، چرا که منشا و خاستگاه قواعد حقوقی اسلام اراده خداوند است و این حقوق الهی،

حقوق دینی است چرا که آورنده آن پیامبر الهی است و نه پادشاه. در نظام حقوقی اسلام، از آن جا که قانونگذار واقعی خداوند متعال است که به همه ی ابعاد وجودی انسان و سیر کمالی او و رابطه ی انسان با جهان علم کامل دارد، طبعا قواعد حقوقی این نظام، قواعدی مبتنی بر واقعیت است و نتیجه ی این واقع نگری، چند بعدی و جامع بودن است، یعنی در عین آن که نظام حقوقی اسلام، به تنظیم روابط حقوقی مردم پرداخته از سایر ابعاد فردی و روحانی نیز غفلت نورزیده و قوانین حقوقی را با نظری جامع نسبت به تمام ابعاد وجودی انسان وضع کرده است.

یکی از مهمترین ویژگیهای نظام اسلامی اصالت و استقلال و غیر اقتباسی بودن آن است و از نظر ضمانت اجرا افراد هم در برابر خداوند باید پاسخگوی اعمال خود باشند و هم در برابر قانون. بنابراین، در کشورهای اسلامی که بر پایه اصول و ایدئولوژی مذهبی اداره می‌شوند بیشترین قواعد حقوقی یا قانون‌های حاکم مبنای شرعی و فقهی دارند (مانند عربستان، پاکستان، افغانستان، سودان و جمهوری اسلامی). در این میان کشورهایی همچون افغانستان و عربستان صرفاً با نظام حقوقی اسلام اداره می‌شوند و نظام حقوقی کشور جمهوری اسلامی ایران تلفیقی از اسلام و رومی-ژرمنی می‌باشد.

۴. نظام حقوقی سوسیالیست:

این سیستم حقوقی، پس از پیروزی انقلاب کمونیستی ۱۹۱۷ در شوروی برقرار شده بود، بر پایه اصول فلسفه مارکسیستی و اصول تدوین‌شده لنین، رهبر انقلاب، شکل گرفت. از مهمترین ویژگیهای این نظام عبارتند از:

۱. تقسیم قواعد حقوقی به حقوق عمومی و خصوصی در این نظام شناخته شده نیست و حتی حقوق خصوصی صراحتاً انکار می‌شود. منشأ این انکار اندیشه «اصالت جامعه» است که مارکسیسم شدیداً بر آن اصرار می‌ورزد. نظام سوسیالیست منافع اجتماعی رو بر منافع شخصی ترجیح داده است.

۲. اصل تفکیک قوا در این نظام حقوقی، پذیرفته شده نیست و حکومت حزبی به جای آن نشسته است.

۳. مالکیت اشتراکی یک اصل است و مالکیت خصوصی و فردی؛ جز به قدر ضرورت، پذیرفته نمی شود. پس آزادی فردی و حاکمیت اراده چندان جایی ندارد و همین مسئله تفاوت اساسی و بنیادین نظام حقوقی سوسیالیستی با دو نظام رومی - ژرمنی و کامن لوست.

در حقوق سوسیالیستی منافع اجتماعی بر منافع فردی اولویت دارد و هدف سوسیالیسم لغو مالکیت خصوصی بر ابزارهای تولید و برقراری مالکیت اجتماعی بر ابزارهای تولید است. ایده اصلی تفکر سوسیالیسم شکست دادن کاپیتالیسم در تمامی زمینه هاست.

۵. حقوق هندوئیسم

نظام حقوق هندوئیسم؛ حقوق سنتی بر پایه شیوه اندیشه و برداشت و بینش هندوها نسبت به جهان هستی و رفتار و رویه‌ای که انسان‌ها، با توجه به موقعیت اجتماعی خود، می‌باید پیش گیرند پی‌ریزی شده است. حقوق هندو، حقوق همه اقوام و مردم هندوستان نیست ولی حقوق اکثریتی است که جامعه هندوستان را تشکیل می‌دهند. با این همه حقوق مردم هندوستان در مقیاس گسترده‌ای زیر تأثیر قواعدی قرار گرفته که کاربرد ملی دارند. تأثیر حقوق کامن لا در این نظام حقوقی چشمگیر است و روی هم‌رفته از مجموع قواعد حقوق حاکم، حقوق ملی کشور هندوستان به‌عنوان بزرگ‌ترین (پرجمعیت‌ترین) دموکراسی و مردم‌سالاری جهان پی‌ریزی شده است. منبع اصلی حقوق هند عادات و رسوم قدیمی است که بیشتر جنبه مذهبی دارد ولی در اثر تسلط ممتد انگلستان قوانین گوناگونی نیز به تصویب رسیده و جزء منابع حقوق هند در آمده است. اساس حقوق هند را عرف و عادت تشکیل شده و در تقسیمات نظام های حقوقی از خانواده کامن لا هم تاثیر پذیرفته است به همین دلیل بهترین و کامل ترین نمونه برای حقوق عرفی در داخل گروه کامن لا و کشورهای مشترک المنافع محسوب می شود.

برای تهیه محصولات به فروشگاه اندیشکده مراجعه کنید

www.irthink.com

تلفن مرکز یخش: ۰۹۱۲۵۶۴۵۴۶۳

پست الکترونیکی: irtt.ir@gmail.com

www.irthink.com

